

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Професійно-технічна освіта відіграє вагомую роль у створенні кадрового потенціалу економіки і задоволенні освітніх потреб молоді. Велика кількість установ ПТО, відносно короткі терміни навчання і відсутність плати за нього зумовляють роль і місце в системі підготовки кваліфікованих кадрів для всіх галузей економіки і задоволенні освітніх потреб населення з обмеженими фінансовими можливостями. Внаслідок зміни політичної й економічної ситуації в країні система професійно-технічного навчання стала частиною конкурентного освітнього середовища і була вимушена шукати шляхи не тільки для стабільного функціонування, але і для переходу своїх навчальних

зкладів в режим інноваційного розвитку відповідно до динамічних вимог ринкової економіки. При цьому основні зусилля системи професійно-технічного навчання повинні бути спрямовані на підвищення якості освіти майбутніх кваліфікованих фахівців, конкурентоздатних і затребуваних на ринку праці. В таких умовах одним з актуальних завдань педагогіки професійної освіти стало розв'язання проблеми управління якістю професійно-технічної освіти, що потребує розробки критеріїв і показників її якості.

Теоретичні передумови розв'язання проблеми управління якістю освіти закладені в теорії діяльності (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн) і методології професійної освіти (В. Загвязинський, І. Зязюн, А. Маркова, Н. Ничкало, В. Сластьонін, В. Шадріков та ін.); педагогічної діагностики і моніторингу (А. Анастасі, В. Аванесов, В. Беспалько, Ю. Гільбух, К. Гуревич, Д. Інгенкамо, К. Платонов та ін.); педагогічної прогностики (Б. Гершунський, А. Гендін та ін.). Концепції управління розвитком освітніх установ і менеджменту в освіті, зокрема в професійно-технічній, в нових економічних умовах розроблені В. Зверєвою, Ю. Конаржевським, В. Лазаревим, І. Немовим та іншими дослідниками.

Не дивлячись на наявність певних методологічних і теоретичних передумов, проблема управління якістю професійно-технічної освіти в сучасних соціально-економічних умовах не одержала поки що належного вирішення. Перехід на європейські стандарти якості і, як наслідок, перспектива сертифікації якості роботи всіх освітніх установ, на перше місце висувують проблему теоретично!" розробки і реалізації системи оцінювання якості професійно-технічної освіти.

У педагогіці поняття «якість» використовується в різних значеннях. Якість багатовимірна і системно відображає: процес і результат освітньої діяльності з погляду того, чого ми очікуємо, порівняно з тим, що реально маємо; характеризується ступенем відповідності освітній моделі, освітньому

стандарту; відображає і характеризує ступінь гарантії того, чого чекають споживачі освітніх послуг: працедавці, ті, хто вчиться, студенти, батьки. Крім того, сутність поняття «якість освіти» повинна співвідноситися з існуючими та перспективними освітніми парадигмами (компетентнісний підхід, особистісно орієнтований підхід тощо). Аналіз робіт, присвячених проблемі якості освіти, дає змогу виділити декілька основних підходів до розробки відповідних критеріїв і показників.

Психологічний підхід. Якщо спиратися на тезу, згідно з якою під якістю освіти розуміється відповідність її змісту і результатів очікуванням основних «замовників» (учнів, їхніх батьків, соціуму, ринку праці тощо), то насамперед необхідно визначити реальні потреби, що стоять за цими очікуваннями. Визначення цих потреб, а в першу чергу мова йде про потреби учнів, які можуть бути виділені як пріоритетні при визначенні критеріїв якості освіти, може здійснюватися крізь призму вікового розвитку особи. У зв'язку з цим якісна освіта учнів повинна здійснюватися засобами, що відповідають їхньому віку.

Навчання в ПТНЗ здійснюється, як правило, в юнацькому віці. З погляду розвитку особистості, основне завдання цього етапу розвитку людини – інтеграція всіх аспектів самосвідомості і всіх аспектів «Я-концепції». Основна потреба учнів цього віку – професійне і особистісне самовизначення, формування системи цінностей та ідеологічних переконань. Якісна освіта повинна забезпечити учням розгорнуту пізнавальну інтелектуальну діяльність, в рамках якої визначаються засоби вибору власної життєвої позиції, а також засоби для реалізації життєвої програми, яка включає побудову і початок реалізації професійної траєкторії, включаючи формування життєвого сенсу.

В узагальненому вигляді самовизначення може розглядатися як здатність до здійснення відповідального вибору при усвідомленні власних можливостей і обмежень. Як всякий вибір самовизначення включає усвідомлення ієрархії власних потреб. При самовизначенні людина інтегрує в єдину систему узагальнені уявлення про світ і узагальнені уявлення про саму себе, визначаючи сенс свого існування. Особистісне самовизначення можна трактувати як визначення учнями себе щодо вироблених в суспільстві (і прийнятих цією людиною) критеріїв становлення особистості і подальшу реалізацію себе на основі цих критеріїв. При особистісному самовизначенні людина вирішує, якою вона хоче бути, робить свідомий вибір форм і способів поведінки.

Професійне самовизначення можна розглядати як усвідомлений вибір індивідом професійної діяльності на основі самооцінки власних якостей, інтересів і потреб, визначення себе щодо вироблених в соціумі критеріїв професіоналізму. Професійне самовизначення починається з вибору професії і продовжується в рамках безперервної серії професійних виборів (у ході професійного навчання, при підвищенні кваліфікації, при втраті роботи).

В акті самовизначення відбувається співвіднесення особистістю образу «Я» («Я-концепції») з індивідуальною картиною світу (під картиною світу

розуміється весь комплекс уявлень людини про навколишню дійсність, у тому числі і про існуючі типи людської діяльності). Залежно від того, що висувається на перший план в змісті індивідуальної картини світу при її співвіднесенні з «Я-концепцією», відбувається або особистісне (себе з соціокультурними нормами), або професійне самовизначення (співвіднесення себе зі світом професійної діяльності). За такого підходу якість освіти оцінюється за критеріями і показниками готовності особистості до самовизначення. Аналіз досліджень, у яких розглядається проблема вимірювання готовності особистості до самовизначення (А. Деркач, В. Сафін, С. Чистякова та ін.) свідчить про відсутність загальних підходів як до структури готовності особистості до професійного самовизначення, так і показників та критеріїв її сформованості, що поки що не дає змоги використовувати психологічний підхід до оцінювання якості освіти на практиці [1].

Соціально-педагогічний підхід. Якщо проаналізувати цілі освіти в історичному аспекті, то можна виявити дві основні тенденції. Відповідно до першої діяльність одних установ освіти направлена на задоволення потреб держави, на підготовку молодого покоління до життя в певному соціальному середовищі, тобто їх діяльність має соціоцентристський характер. Наступна тенденція втілюється в гуманістичному характері освіти: її метою є сама людина, розвиток індивідуальності й виховання особистості з тим, щоб вона надалі вільно орієнтувалася не лише в світі професій, але й ідей та ідеологій.

На становлення національної системи освіти домінуючий вплив роблять, крім соціально-економічних умов, світоглядні ідеї і педагогічні концепції, які починають складати певну філософію сучасної освіти. До них належать ідеї гуманістичної психології і педагогіки, спрямовані на розвиток індивідуальності кожної людини. Традиційно педагогічний процес у системі професійно-технічної освіти структурувався так, щоб забезпечити насамперед засвоєння обмеженого кола знань і вмінь, підготувати учнів ПТНЗ до виконання певного кола професійних функцій. Становлення нової парадигми професійної освіти передбачає впровадження гуманістичних концепцій, що спрямовані на виховання в учнів особистісних якостей і розвиток індивідуальності, формування інтелектуальної, мотиваційної, емоційної та інших сфер людини.

Одне з основних завдань системи ПТО – дати кожному учневі якісну загальну середню і початкову професійну освіту, створивши при цьому умови для гармонійного розвитку і вдосконалення всіх граней його індивідуальності. Формування індивідуальності може здійснюватися за декількома напрямками: по-перше, це може бути розвиток усіх сфер особистості на користь учня; по-друге, розвиток цих сфер на користь суспільства і учня; по-третє, їх модифікація в інтересах не лише суспільства (держави), а й особистості; нарешті, по-четверте, їх зміна на користь певних груп. Ідеалам гуманістичної педагогіки відповідають перші два напрями. Перший напрям припускає розвиток природних задатків у різних сферах людини, а другий – припускає зміну цих сфер відповідно до ідеалів

суспільства. Звідси витікає, що перший напрям вирішує завдання розвитку індивідуальності людини, другий – її соціалізацію. Спинившись на такому підході, вирішуємо, що якість освіти може визначатися за параметром готовності випускника ПТНЗ до соціалізації.

Якщо говорити про критерії соціалізації, то слід враховувати, що в процесі соціалізації вирішуються два основні завдання: соціальна адаптація і соціальна автономізація особи. При цьому соціалізацію можна визначити як процес набуття учнем досвіду соціальних відносин і освоєння нових соціальних ролей, що відбувається в діяльності, в першу чергу професійній, спілкуванні і самопізнанні шляхом пізнавання, освоєння, привласнення, збагачення і передачі досвіду соціальної взаємодії. Погодившись з таким підходом до оцінки якості освіти, маємо змогу в принципі дібрати критерії і показники, що визначають рівень соціалізації учня по закінченню ПТНЗ. Однак при цьому досить важко виділити, що в досягнутому результаті є продуктом власне системи освіти, а критерії і показники повинні стосуватися не лише результатів, але й процесів їх досягнення.

Системно-діяльнісний підхід. Особлива увага суспільства до освіти зумовлена розумінням того, що від якості функціонування системи освіти, від якості вироблюваного нею продукту багато в чому залежить майбутнє будь-якої держави, успішність кожної організації, доля конкретного індивіда. Розуміння освіти як галузі, що забезпечує вирішення завдань у різних галузях соціальної практики, останнім часом змінилося розумінням освіти як випереджальної галузі, що забезпечує розвиток інших галузей суспільної практики. Приймаючи такий підхід до освіти, розробку критеріїв і показників її якості можна здійснювати в рамках парадигми «управління якістю». Системно-діяльнісний підхід до розробки критеріїв і показників якості освіти припускає таке: уточнення поняття «якість освіти», розробку його робочого визначення; розробку переліків показників з позицій прийнятого робочого визначення; складання необхідного переліку показників і його ранжирування, на підставі пріоритетів соціально-економічного розвитку; розробку механізму оновлення цього переліку відповідно до пріоритетів, що змінилися; розробку інструментарію для моніторингу обраних показників; розробку механізмів аналізу і вбудовування одержаної інформації в процеси реформування з метою забезпечення якості освіти [6].

Інтеграційний підхід. Професійна діяльність інтегрує багато видів діяльності людини і може розглядатися як інтеграційна. Прогресивні якісні зміни у сфері матеріального виробництва (автоматизація, засвоєння новітніх професійних технологій, матеріалів, інструментів) зумовлюють необхідність внесення відповідних змін у стратегію підготовки конкурентоздатних робітників. Інтеграція професійної підготовки робітника такого типу потребує виховання конкурентоздатної особи, формування її професійно важливих якостей, розвитку професійно-творчої самореалізації в умовах інформатизації виробництва; оновлення змісту і процесу професійної підготовки, нових форм організації продуктивної! праці, що забезпечують швидку адаптацію випускників ПТНЗ до трудової діяльності в умовах

ринкової

економки. Далі наведена запропонована Н. Халімовою модель особистості конкурентоздатного випускника системи ПТО (див. рис. 1).

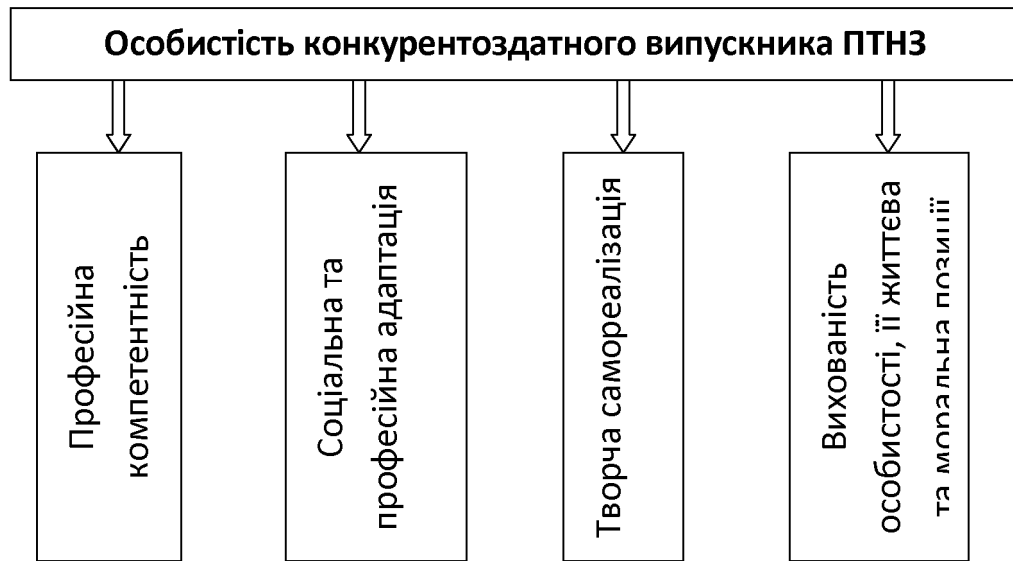

Рис. 1. Модель особистості конкурентоздатного випускника ПТНЗ

Підставою для вибору критеріїв і показників якості ПТО за такого підходу є орієнтація на досягнення кінцевого результату – реалізації моделі конкурентоздатного фахівця. При цьому як критерії якості професійно-технічної освіти можуть бути прийняті: розвиток у учнів релевантних умінь, навичок і пізнавальних процесів; рівень соціальної активності, вихованості і адаптації учнів і випускників до життя; професійна компетентність педагогів; задоволення запитів особи, держави, бізнесу щодо формування конкурентоздатного випускника системи ПТО. Конкретними показниками оцінки якості навчально-виховного процесу у ПТНЗ можуть виступати: види знань; етапи їх засвоєння; широта досвіду учнів; рівні засвоєння знань, умінь і навичок; ступінь абстракції (науковості) в оволодінні навчальним матеріалом і ступінь його усвідомленості; автоматичність у процесі оволодіння професією.

Ступінь оволодіння початковою інформацією за зазначеними критеріями і показниками дає змогу розробити процедуру діагностики навчально-виховної діяльності ПТНЗ, яка може бути інформаційною основою оцінки якості ПТО і давати змогу ухвалювати управлінські рішення, спрямовані на її вдосконалення. Однак, сьогодні не визначено загальних підходів щодо сутності, показників та критеріїв складових особистості конкурентоздатного фахівця.

Емпіричний підхід. Оцінка якості освіти здійснюється на основі системи показників та індикаторів, що характеризують переважно кількісні складові процесу професійно-технічної освіти (результату умови, процес, економічні умови тощо). Для таких показників та індикаторів характерними є: відносна простота інструментарію оцінювання; необхідність і достатність (система показників побудована так, щоб вони не дублювали один одного і

загалом забезпечували одержання повної інформації за всіма параметрами прийнятої системи оцінювання якості); оперативність (система показників забезпечує швидкий збір інформації з метою прийняття та ухвалення управлінських рішень); економічна доцільність (процес вимірювання і розрахунку не потребує значних трудовитрат); однозначність інтерпретації значень показників (інформація, яку забезпечують показники, не допускає можливості багатозначного її тлумачення); відвертість і зрозумілість системи показників для користувачів. Основним недоліком цього підходу, на наш погляд, є орієнтація на зовнішні атрибути процесу професійної підготовки, які не відбивають особистісні зміни учня ПТНЗ. Крім того, частина показників просто не вписується в поняття «якість освіти».

Проте переважна частина систем оцінки якості професійно-технічної освіти базується саме на емпіричних показниках. Наприклад, у процесі впровадження міжнародного проекту TACIS «Підвищення ефективності управління системою професійно-технічної освіти на регіональному рівні в Україні» було створено автоматизовану інформаційно-аналітичну систему (ІАС) «ПРОФТЕХ» (режим доступу: www.proftechinfo.org.ua/) для всіх рівнів управління ПТО. Узагальнена інформація, що

формується в системі, призначена для аналізу та систематизації даних, на основі яких керівники ПТНЗ та регіональних центрів управління ПТО можуть здійснювати оцінювання діяльності ПТНЗ. У зазначеній системі використовуються індикатори, які згруповані за такими групами: працевлаштування випускників ПТНЗ; зміст навчання та його навчально-методичне забезпечення; результативність навчання; педагогічні працівники; доступність професійно-технічної освіти; матеріально-технічна база; фінансування; коефіцієнт педагогічного впливу.

Аналіз досліджень проблеми оцінювання якості професійно-технічної освіти дає змогу сформулювати такі **висновки**: діючі системи оцінювання якості освіти не відповідають сучасним освітнім парадигмам, на засадах яких вибудовується система початкової професійної освіти; прийняття критеріїв та показників якості професійно-технічної освіти, які базувалися б на компетентнісному, особистісно орієнтованому або інших сучасних освітніх підходах потребує вироблення узгоджених поглядів щодо очікувань суспільства щодо підготовки фахівців у системі ПТО, параметрів та процедури вимірювання їх підготовленості і таке інше, що потребує подальших досліджень. Перспективними за цим напрямом нам вбачаються дослідження з розробки показників та критеріїв якості професійно-технічної освіти, в основі яких - міжнародні стандарти якості.

Література

1. Васильев В.Н. Разработка информационно-аналитических ресурсов для мониторинга, анализа и прогнозирования развития системы образования в субъектах Российской Федерации до 2015 г. [Электронный ресурс] / В.Н. Васильев, В.А. Гуртов, Е.А. Питухин // Образовательная среда сегодня и завтра: Материалы Всероссийской научно-практической конференции. - Режим доступа : <http://labourmarket.ru/Pages/conf1/index.shtml>.

2. Заграй Н.П. Критерии и показатели качества образования / Н.П. Заграй, В.Н. Пуховский, И.А. Синявская // Инженерное образование. - 2005. - № 3. - С. 36 - 43.
3. Зуев В.М. Мониторинг и прогнозирование профессионального образования: научно-практическое пособие / В.М. Зуев, П.Н. Новиков. - М. : РГАТиЗ, 1999. - 80 с.
4. Олейникова О.Н. Профессиональные стандарты - основной критерий повышения качества профессионального образования / О.Н. Олейникова, А.А. Муравьева // Образование в документах. - 2007. - № 21. - С. 67-74.
5. Халимова Н.М. Педагогическая система управления качеством начального профессионального образования в условиях его модернизации (на примере республики Хакасия): автореф. дис. ... док. пед. наук : специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н.М. Халимова. - Красноярск, 2006. - 46 с.
6. Шихов С.Л. Рейтинговая система оценки социально-педагогической эффективности учреждений начального профессионального образования в регионе: автореф. дис. ... канд. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / С.Л. Шихов. - М., 2006. - 24 с.
7. Щербак Л.В. Якість професійно-технічної освіти в умовах її модернізації: методичні рекомендації / Лядмила Щербак. - К. : Геопринт, 2009. - 57 с.

Дмитро Закатнов

Сучасні підходи до визначення якості професійної освіти

У статті проаналізовані сучасні підходи до визначення якості професійно-технічної освіти. Найбільш перспективними є підходи, націлені на особистісно-орієнтовану і компетентнісну парадигми початкової професійної освіти.

Ключові слова: якість професійно-технічної освіти, психологічний, соціально-педагогічний, системно-діяльнісний, інтеграційні підходи до якості освіти.

Дмитрий Закатнов

Современные подходы к определению качества профессионального образования

В статье проанализированы современные подходы к определению качества профессионально-технического образования. Наиболее перспективными являются подходы, нацеленные на личностно-ориентированную и компетентностную парадигмы начального профессионального образования.

Ключевые слова: качество профессионально-технического образования, психологический, социально-педагогический, системно-деятельностный, интеграционные подходы к качеству образования.

Dmitry Zakatnov

Contemporary approaches to defining the quality of vocational training

In the article contemporary approaches to defining the quality of vocational training are analyzed. The most prospective are those aimed at personality-oriented and competence paradigms of primary vocational training.

Key words: quality of vocational training, psychological, social-pedagogical, system-active, integration approaches to education quality.